पाठ्यक्रम

बैचलर ऑफ़ आर्ट्स - संस्कृत

(बी.ए. – संस्कृत)

3 वर्षीय पाठ्यक्रम

हिमालयन गढ़वाल विश्वविघालय

http://www.hgu.ac.in

हिमालयन गढ़वाल विश्वविघालय

अंक मूल्यांकन

I वर्ष

पेपर कोड	पेपर का नाम	इंटरनल	एक्सटर्नल	टोटल
BASN101	संस्कृतकाव्यं काव्यशास्त्रञ्च	30	70	100
BASN102	व्याकरणम्-अनुवादः-संस्कृतसाहित्येतिहासश्च	30	70	100
टोटल		**60**	**140**	**200**

II वर्ष

पेपर कोड	पेपर का नाम	इंटरनल	एक्सटर्नल	टोटल
BASN201	नाटकं नाट्यसाहित्येतिहासश्च	30	70	100
BASN202	गद्यकाव्यम्-व्याकरणम्-निबन्धः-गद्यसाहित्येतिहासश्च	30	70	100
टोटल		**60**	**140**	**200**

III वर्ष

पेपर कोड	पेपर का नाम	इंटरनल	एक्सटर्नल	टोटल
BASN301	वेद-उपनिषद्-आर्षकाव्यम्-अलङ्काराश्च	30	70	100
BASN302	गद्यकाव्यम्-नीतिकाव्यम्-व्याकरणम्-छन्दश्च	30	70	100
टोटल		**60**	**140**	**200**
ग्रैंड टोटल		**180**	**420**	**600**

संस्कृतस्नातकपाठ्यक्रमः

(THE COURSE OF SANSKRIT FOR GRADUATE)

अयं स्नातकपाठ्यक्रमस्त्रिवर्षीयो वर्तते। सर्वेषु वर्षेषु द्वे प्रश्नपत्रे भविष्यतः।

बी.ए.–प्रथमवर्षम्
(B.A.—First Year)

प्रथमप्रश्नपत्रम्
(First Paper)

संस्कृतकाव्यं काव्यशास्त्रञ्च
Sanskritkavyam Kavyashastrancha

अङ्काः- 100

प्रथमो वर्गः (I Unit)

महाकविकालिदासकृतं - **कुमारसम्भवम्**-पञ्चमसर्गः
(हिन्दीभाषया व्याख्यात्मकमध्ययनम्)

द्वितीयो वर्गः (II Unit)

महाकविकालिदासकृत - **रघुवंशः** - प्रथम सर्गः
(हिन्दीभाषया व्याख्यात्मक मध्ययनम्)

तृतीयो वर्गः (III Unit)

उभयोर्ग्रन्थयोः समीक्षात्मकमध्ययनम्

चतुर्थो वर्गः (IV Unit)

साहित्यदर्पणः -आचार्यः विश्वनाथः
(व्याख्यात्मकसमीक्षात्मकप्रश्नाः)
(काव्यलक्षणम्, काव्यप्रयोजनम्, नाटकलक्षणम्, कथा, आख्यायिका च)

संस्तुत-ग्रन्थाः —

1. **कुमारसम्भवम्**-(पञ्चमसर्गः), कालिदासः, हिन्दीसंस्कृतटीकासहितम् डॉ. राजेश्वर शास्त्री मुसलगाँवकरः
2. **कुमारसम्भवम्**- कालिदासः, हिन्दीसंस्कृतटीकासहितम्—आचार्य शेषराज शर्मा रेग्मी
3. **रघुवंशः**–कालिदासः, हिन्दीसंस्कृतटीकासहितम्—आचार्य शेषराज शर्मा रेग्मी
4. **काव्यशोभा**–(साहित्यदर्पणात्सङ्ग्रहः) सम्पादकः—प्रो. बृजेशकुमारशुक्लः
5. **कुमारसम्भवम्**–(पञ्चमसर्गः)—कालिदासः—डॉ. शिवबालक द्विवेदी
6. **साहित्यदर्पणः**–विश्वनाथः—चौखम्बा, वाराणसी
7. **कालिदास**–अपनी बात—प्रो. रेवा प्रसाद द्विवेदी

बी.ए.–प्रथमवर्षम्
(B.A.—First Year)

द्वितीयप्रश्नपत्रम्
(Second Paper)

व्याकरणम्–अनुवादः–संस्कृतसाहित्येतिहासश्च अङ्काः- 100
Vyakaranam-Anuvadah-Sanskritsahityetihasashcha

प्रथमो वर्गः (I Unit)
लघुसिद्धान्तकौमुदी – सञ्ज्ञाऽच्सन्धिप्रकरणे
(संज्ञाप्रकरणे सूत्रव्याख्या, अ च्सन्धिप्रकरणे सन्धिविच्छेदः, सन्धियोजना च)

द्वितीयो वर्गः (II Unit)
लघुसिद्धान्तकौमुदी – हल्-विसर्ग-सन्धिप्रकरणे
(सन्धिविच्छेदः, सन्धियोजना च)

तृतीयो वर्गः (III Unit)
हिन्दीगद्यस्य संस्कृतभाषयाऽनुवादः
(विभक्तिकारकयोः अध्ययनम् अपेक्षितम्)

चतुर्थो वर्गः (IV Unit)
संस्कृतकाव्यसाहित्येतिहासः
वाल्मीकिः, व्यासः, अश्वघोषः, कालिदासः, भारविः, माघः, श्रीहर्षः, भट्टिः,
कुमारदासः, विल्हणः, रत्नाकरः, जयदेवश्च
एतेषां कवीनां व्यक्तित्वं कर्तृत्वञ्च

संस्तुत-ग्रन्थाः —

1. **लघुसिद्धान्तकौमुदी** – (सञ्ज्ञासन्धिप्रकरणे)-वरदराजः, हिन्दीटीकाकर्त्री-डॉ. प्रेमा अवस्थी
2. **लघुसिद्धान्तकौमुदी** – वरदराजः, (भैमीटीकासहिता) – डॉ. भीमसेनशास्त्री
3. **बृहद् अनुवादचन्द्रिका** – चक्रधर हंस नौटियालः
4. **अनुवादकला** – चारुदेव शास्त्री
5. **अनुवादचन्द्रिका** – डॉ. यदुनन्दनमिश्रः
6. **संस्कृतसाहित्य का इतिहास** – ए.बी. कीथ, अनुवादकः– डॉ मङ्गलदेवशास्त्री
7. **संस्कृतसाहित्य का समालोचनात्मक इतिहास** – रामविलास चौधरी
8. **प्राचीन भारतीय साहित्य** – (भाग-1 प्रथमखण्ड), विन्टरनिट्ज, अनुवादकः– रामचन्द्रपाण्डेयः
9. **लघुसिद्धान्तकौमुदी** – (सञ्ज्ञासन्धिप्रकरणम्)-डॉ. शिवबालक द्विवेदी
10. **संस्कृतरचनानुवाद** – कौमुदी-डॉ. शिवबालक द्विवेदी
11. **संस्कृतरचनाऽनुवाद** – प्रभा-डॉ. श्रीनिवास शास्त्री
12. **निबन्धपथप्रदर्शक** – वी.एस. आप्टे
13. **संस्कृत व्याकरण की उपक्रमणिका** – ईश्वरचन्द विद्यासागर

बी.ए.- द्वितीयवर्षम्
(B.A. Second Year)

प्रथमप्रश्नपत्रम्
(First Paper)

नाटकं नाट्यसाहित्येतिहासश्च
Natakam Natyashaityetihasashcha

अङ्काः- 100

प्रथमो वर्गः (I Unit)

अभिज्ञानशाकुन्तलम् - मूलपाठस्य व्याख्यात्मकमध्ययनम्
(प्रथमतः चतुर्थ- अङ्कपर्यन्तम्)

द्वितीयो वर्गः (II Unit)

अभिज्ञानशाकुन्तलम् - मूलपाठस्य व्याख्यात्मकमध्ययनम्
(पञ्चमतः सप्तम-अङ्कपर्यन्तम्)

तृतीयो वर्गः (III Unit)

अभिज्ञानशाकुन्तले समीक्षात्मकप्रश्नाः सूक्तिव्याख्या च

चतुर्थो वर्गः (IV Unit)

नाट्यसाहित्येतिहासः

भासस्य नाटकानि, अभिज्ञानशाकुन्तलम्, मालविकाग्निमित्रम्, विक्रमोर्वशीयम्, मुद्राराक्षसम्, मृच्छकटिकम्, मालतीमाधवम्, प्रसन्नराघवम्, महावीरचरितञ्च

एतेषां ग्रन्थानां परिचयः कर्तृत्वञ्च

संस्तुत-ग्रन्थाः —

1. **कालिदासः-अभिज्ञानशाकुन्तलम्** - हिन्दीसंस्कृतव्याख्याकारः-डॉ. सुधाकरमालवीयः
2. **कालिदासः-अभिज्ञानशाकुन्तलम्** - हिन्दीसंस्कृतटीकाकारः-डॉ. गङ्गासागरराय:
3. **कालिदासः-अभिज्ञानशाकुन्तलम्** - डॉ. कपिल देव द्विवेदी
4. **कालिदासः-अभिज्ञानशाकुन्तलम्** - डॉ. निरुपण विद्यालंकार
5. **कालिदासः-अभिज्ञानशाकुन्तलम्** - डॉ. शिवबालक द्विवेदी
6. **महाकवि कालिदास** - डॉ. रमाशङ्करतिवारी
7. **Kalidasa** - Prof. K. Krishnamurti
8. **Kalidasa - Abhijnanashakuntalam** - Dr. M.R. Kale
9. **संस्कृतनाटक (उद्भव और विकास)**- डॉ. ए.बी. कीथ, अनुवादकः- उदयभानुसिंहः
10. **संस्कृत के प्रमुख नाटककार और उनकी कृतियाँ** - डॉ. गङ्गासागरराय:

बी.ए.- द्वितीयवर्षम्
(B.A. Second Year)

द्वितीयप्रश्नपत्रम्
(Second Paper)

गद्यकाव्यम्-व्याकरणम्-निबन्धः-गद्यसाहित्येतिहासश्च अङ्काः- 100
Gadyakavyam-Vyakaranam-Nibandhah-Gadyashaityetihasashcha

प्रथमो वर्गः (I Unit)

शुकनासोपदेशः (व्याख्यात्मकमध्ययनम्)

द्वितीयो वर्गः (II Unit)

शब्द-सिद्धिः — राम, कवि, लता, मति, धेनु, फल, जगत् इत्येतेषां शब्दानामेव

धातु-रूप-स्मरणम् — लट्, लोट्, लङ्, विधिलिङ्, लृट् इत्येतेषु पञ्चलकारेषु निर्दिष्टानां धातुनामेव

भ्वादिगणे-'भू'धातुः, **अदादिगणे**-'अद्'धातुः, **जुहोत्यादिगणे**-'हु'धातुः, **दिवादिगणे**-'दिव्'धातुः, **स्वादिगणे**-'सु'धातुः, **तुदादिगणे**-'तुद्'धातुः, **रुधादिगणे**-'रुध्'धातुः, **तनादिगणे**-'तन्'धातुः, **क्रयादिगणे**-'क्री'धातुः, **चुरादिगणे**-'चुर्'धातुः

(धातुरूपसिद्धेः प्रश्नाः नैव भविष्यन्ति)

तृतीयो वर्गः (III Unit)

संस्कृतभाषया निबन्धलेखनम्

1. वेदाः, 2. कविः (वाल्मीकिः, व्यासः, कालिदासः, बाणः, दण्डी), 3. संस्कृतभाषा, 4. भारतीया संस्कृतिः

(एषु विषयेषु कञ्चिदधिकृत्य शतशब्देषु संक्षिप्तम्)

चतुर्थो वर्गः (IV Unit)

गद्यसाहित्येतिहासः

गद्यकारपरिचयः - दण्डी, बाणः, सुबन्धुः, धनपालः, अम्बिकादत्तव्यासः, हृषिकेशभट्टाचार्यः, पण्डिता क्षमाराव

संस्तुत-ग्रन्थाः —

1. **संस्कृतनिबन्धमकरन्द (1-2 भागौ)** - डॉ. विजयशङ्करपाण्डेयः, डॉ. कृष्णदत्तमिश्रः, सम्पादकः- डॉ. जमुनापाठकः
2. **संस्कृत सुकवि-समीक्षा** - डॉ. बलदेव उपाध्यायः
3. **संस्कृत कवि दर्शन** - डॉ. भोलाशङ्करव्यासः
4. **संस्कृतनाटक** - उद्भव और विकास-डॉ. ए.बी. कीथ, अनुवादकः- उदयभानुसिंहः
5. **संस्कृतनिबन्धमञ्जरी** - शिवप्रसादशर्मा
6. **निबन्धकुसुमाञ्जलिः** - जयमन्तमिश्रः
7. **संस्कृतनिबन्धचन्द्रिका** - ग्रन्थम्, कानपुर
8. **आदर्शसंस्कृतनिबन्धरत्नमाला** - विश्वनाथशास्त्री
9. **वरदराजः - लघुसिद्धान्तकौमुदी** - व्याख्याकारः- डॉ. शिवबालक द्विवेदी
10. **निबन्धादर्शः** - म.म. गिरिधर शर्मा चतुर्वेदी
11. **महाकवि बाणभट्ट और उनका साहित्यिक अवदान** - प्रो. अमरनाथ पाण्डेय
12. **शुकनासोपदेशः** (हिन्दी संस्कृत व्याख्या) डॉ० रामनाथ शर्मा
13. **संस्कृत साहित्य का इतिहास** - प. बलदेव उपाध्याय

बी.ए.–तृतीयवर्षम्
(B.A.—Third Year)

प्रथमप्रश्नपत्रम्
(First Paper)

वेद-उपनिषद्-आर्षकाव्यम्-अलङ्काराश्च
अङ्काः- 100

Veda-Upanishad-Arshkavyam-Alankarashcha

प्रथमो वर्गः (I Unit)
वेदसूक्तानि

अग्निसूक्तम्-ऋग्वेदे 1/1, अक्षसूक्तम् ऋग्वेदे 10/34, संज्ञानसूक्तम् ऋग्वेदे 10/191

(व्याख्यात्मकमध्ययनम्)

द्वितीयो वर्गः (II Unit)
कठोपनिषद (प्रथम अध्यायः)

(व्याख्यात्मकमध्ययनम्)

तृतीयो वर्गः (III Unit)
महाभारते यक्षयुधिष्ठिर-संवादः

(व्याख्यात्मकमध्ययनम्)

चतुर्थो वर्गः (IV Unit)
काव्यदीपिका

अलङ्काराः – अनुप्रासः, यमकः, श्लेषः, उपमा, रूपकम्, उत्प्रेक्षा, सन्देहः, भ्रान्तिमान्, विभावना, विशेषोक्तिश्च

विशेष : बी.ए. तृतीय वर्ष के दोनों प्रश्नपत्र वस्तुनिष्ठपरक होंगे तथा लेखकों के व्यक्तित्व एवं कृतित्वपरक प्रश्न भी पूछे जायेंगे।

संस्तुत-ग्रन्थाः —

1. **वेदामृतम्**- ग्रन्थम्, कानपुर
2. **कठोपनिषद्**-डॉ.आद्याप्रसार मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद
3. **कठोपनिषद्**-साहित्यभण्डारः, मेरठ
4. **कठोपनिषद्**-ज्ञानप्रकाशन, मेरठ
5. **यक्षयुधिष्ठिर संवाद**-साहित्यभण्डारः मेरठ
6. **यक्षयुधिष्ठिर संवाद**-ज्ञान प्रकाशन, मेरठ
7. **काव्यदीपिका** – कान्तिचन्द्र भट्टाचार्यः, साहित्यभण्डारः, मेरठ
8. **साहित्यदर्पणः**- आचार्यः विश्वनाथः चौखम्भा, वाराणसी

बी.ए.–तृतीयवर्षम्
(B.A.—Third Year)

द्वितीयप्रश्नपत्रम्
(Second Paper)

गद्यकाव्यम्–नीतिकाव्यम्–व्याकरणम्–छन्दश्च अङ्काः 100
Gadyakavyam-Neetikavyam-Vyakaranam-Chandashcha

प्रथमो वर्गः (I Unit)

शिवराजविजयः-अम्बिकादत्तव्यासः (व्याख्यात्मकमध्ययनम्) प्रथमो निःश्वासः

द्वितीयो वर्गः (II Unit)

भर्तृहरिकृत-नीतिशतकम्

(व्याख्यात्मकमध्ययनम्)

तृतीयो वर्गः (III Unit)

लघुसिद्धान्तकौमुदी-कृदन्तप्रकरणम्

तव्यत्, अनीयर्, अच्, यत्, ण्यत्, ण्वुल्, तृच्, अण्, क्त्वा, ल्यप्, शतृ, शानच

(धातुप्रत्यययोः योगेन शब्द निर्माणम्)

चतुर्थो वर्गः (IV Unit)

वृत्तरत्नाकरः

छन्दसां लक्षणम् : – आर्या, अनुष्टुप, इन्द्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा, उपजातिः, वंशस्थः, द्रुतविलम्बितम्, वसन्ततिलका, मन्दाक्रान्ता, शिखरिणी, शार्दूलविक्रीडितम्, स्रग्धरा च

(उदाहरणानि पाठ्यपुस्तकेभ्यः यथा अभिज्ञानशाकुन्तलम्, नीतिशतकम् इत्यादि ग्रन्थेभ्यः)

विशेष : बी.ए. तृतीय वर्ष के दोनों प्रश्नपत्र वस्तुनिष्ठपरक होंगे तथा लेखकों के व्यक्तित्व एवं कृतित्वपरक प्रश्न भी पूछे जायेंगे।

संस्तुत-ग्रन्थाः —

1. **कृदन्तसूत्रावलिः** (लघुसिद्धान्तकौमुद्याः कृदन्तांशसङ्कलनम्)-डॉ. बृजेश कुमार शुक्लः
2. **वृत्तरत्नाकरः** – साहित्यभण्डारः, मेरठ
3. **भर्तृहरिकृत-नीतिशतकम्**—साहित्यभंडार, मेरठ
4. **अम्बिकादत्त व्यासः – शिवराजविजयः** (प्रथमो निःश्वासः) साहित्यभंडार, मेरठ
5. **रचनानुवादकौमुदी** (छन्दःपरिचय) डा.कपिलदेवद्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी